

Omtrent geschiedenis, ideologie en de theorie van het “staatsmonopoliekapitalisme”

Een antwoord aan Jos Wolles

Alain Meynen

I.

Jos Wolles besluit zijn “antwoord aan Alain Meynen” met een pleidooi voor een “vernieuwde marxistische staatstheorie”. Welke zijn de voorwaarden voor deze “vernieuwing”? “Een pluralistische open discussie draagt hiertoe bij”, aldus J.W. Een verdere “ontwikkeling” van de (marxistische) staatsdiscussie is (bijgevolg?) zeker “niet gebaat door Meynens geschematiseerde wijze van voorstelling” (van de theorie van het staatsmonopoliekapitalisme).

De bijdrage van A.M. die door J.W. wordt bekritiseerd is evenwel geen bijdrage tot een “vernieuwing” van de “marxistische staatstheorie” noch tot een “pluralistische open discussie” rond deze theorie. Mijn bijdrage is een historische bijdrage in de zin dat ze een bepaald *verleden* wil denken. Ze is een aanzet tot een demontering van een geperimeerd denkschema dat natrekbaar is in de geschiedenis van het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*.

Aan de andere kant wil mijn bijdrage wel tussenkomen in de *voorwaarden voor een actuele staats- en machtstheorie*. Een bepaald denkschema gaat niet automatisch, uit zichzelf deel uitmaken van het verleden. Nieuwe tijden en praktijken zijn allerm minst evident. Ze dringen zich niet automatisch op, d.w.z. als vanaf een bepaald ogenblik rechtstreeks en duidelijk observeerbaar. Ze impliceren een bepaalde scheiding: een breuk (die geenszins louter chronologisch is) die toelaat het “verleden” effectief als verleden te denken, die het mogelijk maakt een bepaald

denkschema effectief als “geperimeerd”, d.w.z. als zijnde niet langer actueel te aanzien.

In het vorig VMT (zie “Bibliografische Aantekening” bij *Klassenstrijd*, een artikel van Leo Michielsens uit 1939) bestempel ik de geschiedenis van het marxisme in België (en i.c. in Vlaanderen) als een *afwezige* geschiedenis omdat ze tot op heden niet geschreven werd. Ze werd (nog) niet geschreven omdat ze weinig of niet kan aangewend worden als legitimeringsinstrument. Ze behoort tot een grotendeels afgesloten geschiedenis. Maar dit alles houdt geenszins in dat dit “marxistisch verleden” heeft opgehouden *latent* te bestaan. Het marxisme is allerminst dood. Stukken van het “marxistisch verleden” zijn in hun verhouding met de tijd binnen dewelke ze het licht zagen zelfs erg oneigentijds of zijn m.a.w. actueel in verhouding met de huidige tijd. Andere stukken daarentegen worden bewerkt door een half feodale, half kapitalistische tijd - of door een vroeg-kapitalistische tijd - en zijn gelieerd met extreme vormen van partij- of staatsdespotisme. In ieder geval verdient deze geschiedenis geopend en gedacht te worden opdat ze herkenbaar en problematiseerbaar zou worden.

Mijn bijdrage over “30 jaar VMT” kan als een klein onderdeel van deze geschiedenis gezien worden.

Ik probeer (nogmaals) te zeggen wat ik doe in mijn bijdrage. Welke lectuur onderneem ik?

Mijn uitgangspunt is het heden. Dit heeft uiteraard niets origineels. Elke studie van het

verleden wordt geschreven in het heden of heeft het heden als voorwaarde. Ik wil evenwel geen genese schrijven van het heden. Ik schrijf geen volledige geschiedenis van het VMT. Ik ga in "30 jaar VMT" op zoek naar een eventuele breuk. Niet geheel toevallig kom ik uit op het jaar 1978 : de "eurocommunistische" uitdaging, een bekritiseerbaarheid van de KPB vindt ingang... Na 1978 evolueert het VMT tot een min of meer open, in belangrijke mate van de Partij losgemaakt tijdschrift dat tevens het marxisme zelf tot voorwerp van discussie maakt. Ik schrijf evenwel niet de geschiedenis van het VMT na 1978. Ik concentreer mij op het centraal organiserend paradigma van het VMT in de periode 1966-1978. Dit paradigma wordt geleverd door de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme": zonder dat er steeds expliciet wordt aan gerefereerd levert deze theorie de agenda, de thema's en de strategische oriëntering van het VMT in de periode 1966-1978. Ik eindig met een bevraging van de evolutie van het VMT na 1978 vanuit dit paradigma. Ik wil m.a.w. nagaan hoe vër de breuk van 1978 en het probleem opwerpen van de wijze waarop het VMT zich verhoudt tot zijn "voorgeschiedenis". Ik stel vast dat in de loop van de jaren tachtig het VMT vrijwel probleemloos overschakelt op een "pluralistisch marxisme". De kritieken op het "klassieke marxisme" betreffen in deze periode vooral Lenin (zonder dat dit evenwel steeds expliciet wordt gemaakt), vooral de stelling van Lenin over de noodzaak van het *breken* - of "in stukken slaan" - van de burgerlijke staat als voorwaarde voor de totstandbrenging van een nieuwe staat die van meetaf aan tegelijk een (t.a.v. de burgerlijke staat) asymmetrische staat is of m.a.w. een staat is die van meetaf aan werkt aan zijn eigen verdwijnen. Deze verwerping van Lenin (vooral van *Staat en Revolutie*) laat zich op een "positieve" wijze natrekken in een omhelzing van Gramsci's "stellingenoorlog", in een erkenning van de betekenis, de rol en het gewicht van de "culturele bovenbouw" en in een verkenning van de "nieuwe sociale bewegingen". Over de "collectieve intellectueel" (= de definitie die Gramsci geeft van de Partij) wordt in deze periode in het VMT haast niet meer gesproken. Evenmin beroept men zich nog op (de theorie van) het "staatsmonopoliekapitalisme". Een zekere kritiek op deze theorie laat zich natrekken in het gebruik van, aan Poulantzas ontleende, formules als de "relatieve autonomie van de

staat", "de staat is een verdichting van krachtsverhoudingen tussen de klassen". Deze kritiek wordt evenwel niet uitgewerkt en wordt trouwens ook niet expliciet gemaakt. Tegelijk leven een reeks basispostulaten van de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme" verder of krijgen zelfs nieuw leven ingeblazen. Vooral in de loop van de jaren negentig worden elementen van het "stamokap"-paradigma terug erg gewaardeerd. Het neoliberal representatiesysteem heeft inderdaad zijn doelen niet gemist. De kracht van de neoliberale interpellatie betreft immers ook de opstelling van de linkerzijde. De "verwerping" van het neoliberalisme door links is in sterke mate mate voorgeconstrueerd door de uitwerkingen van de neoliberale ideologie. Zo heeft de crisis van het neoliberalisme na 1989 slechts in beperkte mate een oriëntatie bevorderd op het denken van "nieuwe tijden" (zie de door *Marxism Today* en vooral door Stuart Hall op het einde van de jaren tachtig gelanceerde uitdaging) resp. op een erkenning van de tegenstellingen van en in de door de nieuwe technologieën - vooral door de informatietechnologieën - gemodelleerde nieuwe productieve ruimten en op wat door deze tegenstellingen mogelijk wordt gemaakt. De crisis van het neoliberalisme - of liever de crisis van het postfordisme - heeft (ook) bij de linkerzijde veeleer een verdieping gestimuleerd van het neoliberal representatiesysteem. Deze verdieping neemt de vorm aan van een verdubbeling van het "markt versus staat"-schema met het schema "individualisme versus gemeenschap". Het verzet tegen het neoliberalisme komt in belangrijke mate neer op een omkering van de valorisatie/evaluatie van de hoofdtermen van het neoliberal vertoog - zonder dat deze termen zelf ter discussie worden gesteld - met behulp van noties als "gemeenschap", "natie", "identiteit" (van de "eigen gemeenschap"), "cultuur", enz. De jaren negentig laten m.a.w. niet alleen een heropleving van "Keynes" zien. De herbevestiging van dat wat *was* - of liever van dat waarvan men denkt dat het er ooit was...- laat zich ook - én vooral - traceren in culturalistisch gedachte differentiatieschema's. De "terugkeer", die zich laat natrekken in het VMT, van postulaten van de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme" kan binnen deze ideologische beweging geplaatst worden. Deze "terugkeer" is niet zozeer een heropleving van een "anti-monopolistisch" vertoog in strikte zin (nationalisatie van de sleutelsectoren van de

economie, versteviging van het economisch planinstrumentarium van de staat, enz.). Deze “terugkeer” bestaat vooral in een heropbouw van de dialectiek tussen de “staat van de monopolies” en de “natie” doorheen pleidooien voor een eigen (Vlaamse) “identiteit” en de definitie van deze “identiteit” als lijn van verzet tegen de “globalisering”. Tevens laat dit doorwerken van het “stamokap”-denken zich natrekken in een sterke oriëntatie op geformaliseerde vormen van politiek (de “stamokap”-theorie heeft als harde kern het staatshandelen en vooral de vraag naar bezetting van de centrale politieke instellingen), in een kritiek op het marxisme die het marxisme voorstelt als een sterk economistische/technologistische leer (één van de basispostulaten van de “stamokap”-theorie is het primaat van de “ontwikkeling van de produktiekrachten”), enz.

Bij deze bevraging van de evolutie van het VMT in de loop van de jaren tachtig en (vooral) negentig hoort (de herhaling van) een reeks waarschuwingen. Ten eerste moet het duidelijk zijn dat deze bevraging slechts een reeks werkhypothesen naar voren schuift. Dit hypothetisch karakter vloeit voort uit het feit dat ik, zoals gesteld, niet de geschiedenis schrijf van de evolutie van het VMT na 1978. Wat ik wél doe is de stap zetten van de vraag “Het VMT: een bron voor de studie van de ideologische conjunctuur?” naar een bevraging van *de plaats van het VMT binnen de huidige ideologische conjunctuur*. Kortom, mijn stellingname t.a.v. het huidige VMT wil (slechts) proberen een discussie te openen. Ten tweede moet mijn stelling i.v.m. de “terugkeer” en het “voortleven” van het “stamokap”-denken in het VMT begrepen worden als een uitspraak over bepaalde *tendensen* die natrekbaar zijn in de recente geschiedenis van het VMT. De oriëntatie op een communautaristisch of zelfs nationalistisch denken is niet noodzakelijk dominant in het huidige VMT. De aanwezigheid b.v. van in potentie of effectief racistische constructies in het VMT betreft slechts een marginale tendens in het VMT, maar verdient wél aangehaald/geïdentificeerd te worden als een symptoom van een mogelijk bredere ideologische beweging. Ten derde doel ik met het “stamokap”-denken geenszins noodzakelijk op de volledige “oorspronkelijke” theorie van het “staatsmonopoliekapitalisme”. Ik doel op een bepaald denksysteem en vooral op een reeks postulaten ervan. Wanneer ik spreek over een

“terugkeer” van deze postulaten bedoel ik geenszins dat expliciet of bewust wordt teruggegrepen naar de theorie van het “staatsmonopoliekapitalisme”. Tenslotte moet het duidelijk zijn dat het “stamokap”-denken de theorie van het “staatsmonopoliekapitalisme” sterk overstijgt. De “stamokap”-postulaten maken deel uit van een breder ideologisch representatiesysteem. Jos Wolles geeft mijn appreciatie van de “stamokap”-theorie juist weer. Ik lees deze theorie inderdaad als de codificatie van een “alternatief staatsdirigisme”. Ik bedoel hiermee het volgende (ik haal aan uit mijn bijdrage): “De stamokaptheorie was immers een variatie op een brede staatsreformistische (half links reformistische, half technokratische) stroom (zie b.v. het *Programme Commun* of de PCI-inbreng in het *Historisch Compromis*) die met behulp van de thema’s werkgelegenheid én groei pleitte voor een (financieel-)economische politiek als instrument voor het doorvoeren van een heroriëntatie van de “economie”. De stamokap-benadering was m.a.w. diep verwant aan pleidooien voor een “revalorisatie” van de circulatie of, juister, voor een versterkte, “hervormende” aanwezigheid van de staat in het eerste circulatieproces (G-W). In een voetnoot voeg ik eraan toe: “Als we beginnen te krabben in deze pleidooien komen we snel uit op het planisme, Keynes, de fascistische kritiek van het geldkapitaal...en vervolgens op het proudhonisme en de christelijke arbeidswaardeleer”. Kortom, de discussie over de betekenis, de rol en het gewicht van de theorie van het “staatsmonopoliekapitalisme” maakt deel uit van de discussie over het staatsreformisme van de Europese arbeidersbeweging (vanaf de jaren dertig) en van de naoorlogse keynesiaanse planstaat. Aan de andere kant mag evenwel niet geabstraheerd worden van het feit dat dit “staatsreformisme” vele varianten heeft gekend. Er mag niet worden voorbijgegaan aan de bijzondere of specifieke kenmerken van elke variant. In mijn bijdrage omschrijf ik soms (dus niet altijd) de theorie van het “staatsmonopoliekapitalisme” als een “stalinistische” variant....

2.

Met dit alles heb ik nog niet gereageerd op Jos Wolles’ bewering dat ik een “geschematiseerde wijze van voorstelling” (van de theorie van het staatsmonopoliekapitalisme) geef. Evenmin ben ik ingegaan op het feit dat ik, in tegenstelling met auteurs als José Gotovitch, Pascal Delwit en

Jean-Michel De Waele, "vrij categorieke interpretaties" ofwel een allesbehalve "genuanceerd beeld" geef van de "evolutie en tegenstellingen binnen de West-Europese communistische partijen en hun verhouding t.o.v. de Sovjet-Unie en de Komintern". Ik zou het mezelf erg gemakkelijk kunnen maken door erop te wijzen dat de tijd en vooral de ruimte ontbraken om op een min of meer gedetailleerde wijze in te gaan op de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme" en op de evolutie van de KP's (die bovendien niet het primaire object zijn van mijn bijdrage...). Ik zou "ter verdediging" ook het feit kunnen inroepen dat het juist het "trotskisme" (dat, aldus Wolles, blijkbaar de bron is van mijn onvermogen om te nuanceren) is dat reeds vanaf de jaren twintig en dertig een meer genuanceerde benadering voortbracht van de Sovjet-Unie die haaks stond op een paranoïed manicheïstisch denken in termen van "blokken": verdediging tegen het imperialisme van de sociaal-economische verhoudingen voortgekomen uit Oktober gecombineerd met een politieke strijd tegen de privileges en machtsstructuur van de Sovjet-bureaucratie; strijd tegen het kapitalisme zonder dat deze strijd een onvoorwaardelijke instemming impliceert met de binnenlandse en buitenlandse politiek van de Sovjet-bureaucratie; enz.

Er is evenwel iets meer aan de hand. De kritiek die Jos Wolles formuleert is niet helemaal onterecht. Ik ben een voorstander van een demontering van teksten tot op het niveau van "het detail" (een demontering die ik in mijn bijdrage niet heb kunnen demonstreren), maar treed inderdaad niet op voor de verdediging van "genuanceerde beelden". De geschiedenis (van denksystemen) die ik voorsta is een gedreven geschiedenis. Nader: een geschiedenis die gedreven wordt door een *wil tot breken*. Of ook: een geschiedenis die uit is op het achterhalen/producteren van *evenementen*.

Deze opvatting van geschiedenis kan verduidelijkt worden vanuit het werk van Michel Foucault. Foucault heeft geen min of meer lineaire genealogie geschreven van de "huidige" disciplinaire maatschappij. Foucaults geschiedenis van opsluitingssystemen (gekkenhuis, ziekenhuis, gevangenis,...) achterhaalt niet alleen momenten van scheiding. Ze is tegelijk een interventie in de crisis van de discipline-dispositieven (fabriek, school, psychiatrie, gevangenis,...) in de jaren zestig en zeventig: ze is een methode om via retrospectie het einde te kunnen denken en

mogelijk te maken van de disciplines. Veel inspiratie voor een denken in termen van breuk/scheiding/evenement wordt ook gegeven door het werk van Louis Althusser. In de in de bundel *Pour Marx* (1965) opgenomen opstellen ging Althusser op zoek naar een (niet chronologische) breuk tussen de "jonge Marx" en de "oude Marx". Zo werd het mogelijk om Marx zelf als voorwerp van (een symptomale) lectuur te nemen en werd perspectief geboden op een breuk met het koppel economisme/humanisme ofwel met het technocratisch humanisme dat zowel de sociaal-democratie als het stalinisme kenmerkte. Tegelijk wil ik, zonder hem volledig te volgen, de wijze raad van Jacques Derrida niet in de wind slaan: op pogingen tot een definitieve breuk met het verleden of de traditie weegt steeds weer het gevaar van een mislukking, van recuperatie en integratie. De breek-geste dient m.a.w. permanent hernomen te worden. Het verleden dient effectief én bestendig hernomen te worden. Men kan b.v. niet breken met de disciplines als men hun geschiedenis niet grondig en gedetailleerd kent én niet steeds weer herneemt.

Deze geschiedopvatting is in zeker opzicht hoogst "subjectief", ja zelfs erg "onwetenschappelijk". Ze is, positivistisch geredeneerd, toegespitst op niet steeds empirisch aanwijsbare breuken of evenementen. Raymond Aron verweet aan Althusser niet uit te gaan van de "reële Marx" maar een eigen "imaginair Marx" te hebben gefabriceerd: een kritiek waarmee Althusser slechts kon instemmen... Aan de andere kant biedt, merkwaardig genoeg, deze geschiedopvatting een reeks garanties die een "genuanceerde" op continuïteit en recurrenties georiënteerde opvatting niet kan bieden. Nogmaals: de breek-geste impliceert dat het verleden - of liever dat wat de breek-geste zelf tot het verleden wil laten behoren - effectief volledig gedemonteerd wordt. De breek-geste verdraagt geen afsluiting van het verleden. Ze staat haaks op teleologische schema's die het heden construeren als voldongen feit - als resultaat van dat wat gebeurd is - of die m.a.w. het verleden selectief lezen vanuit het heden. Tegelijk botst ze ook met een denken dat steeds weer "van nul" wil beginnen. Een nulpunt-denken onderscheidt zich in werkelijkheid immers weinig of niet van een lineair denken in termen van verleden-heden-toekomst. Men aanziet het verleden als een afgesloten hoofdstuk maar laat bij de

geringste nieuwe daad die men stelt het verleden terug de overhand hebben. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de "afrekening" met de Man in de onmiddellijke naoorlogse periode. De Belgische socialistische beweging sprak de naam van de vooroorlogse leider niet langer uit, de BWP werd vervangen door de BSP, men bevrijdde zich van oude vormen en gedachten... Tegelijk werden de "nieuwe" strategische oriëntaties ("structuurhervormingen" enz.) uitgezet op de lijnen die door het demanisme getrokken waren. Vanaf de jaren zeventig werd de Man openlijk gerehabiliteerd en kon een nieuwe generatie van "ethische socialist" zich voor de "herbronning" van de sociaal-democratie volop laven aan de Werken van "één van de belangrijkste denkers van de XXste eeuw"...

3.

Wil Jos Wolles van nul opnieuw beginnen? Zijn pleidooi voor een "*vernieuwde marxistische staatstheorie*" - "De SMK-theorie was slechts een van de vele theoretische benaderingen, die allen hun verdiensten en tekorten hebben en *verdere ontwikkeling en actualisering* behoeven" - geeft veeleer aan dat hij het verleden niet volledig wil vergeten. Maar welk verleden verdient behouden te worden? Welk verleden is nog steeds bruikbaar? Wat houden uitdrukkingen als "verdere ontwikkeling" en "actualisering" in? Wat kan/moet "verder ontwikkeld", resp. "geactualiseerd" worden? Samen met de termen "verdiensten" en "tekorten" zijn de uitdrukkingen "verdere ontwikkeling" en "actualisering" symptomen van een evolutionistische geschiedopvatting. Huldigt Wolles bijgevolg een selectieve lectuur van de geschiedenis - hier i.c. van de geschiedenis van de marxistische staatstheorie? Dient uit de geschiedenis enkel datgene weerhouden te worden dat nog bruikbaar is of dat zich leent tot "actualisering"? Het feit dat hij ook spreekt van "tekorten" (in de geschiedenis van de marxistische staatstheorie) wijst uit dat ook over deze "tekorten" moet gesproken worden? Maar welke zijn deze "tekorten"? Of liever, hoe ver reiken deze "tekorten"? Hoe ver wil Wolles gaan in de verkenning van en eventueel het breken met deze "tekorten"?

Een antwoord op deze laatste vragen zou men normaal kunnen verwachten in het protest dat hij aantekent tegen de breek-act die ik voorsta. Met wat wil Wolles niet volledig breken? Wolles' protest laat niet toe deze vraag duidelijk te

beantwoorden. Wolles ergert zich vooral aan het feit dat ik in mijn bijdrage over "30 jaar VMT" te onpas gebruik maak van het label "stalinistisch". Hij bekritiseert in het bijzonder het feit dat ik de theorie van het staatsmonopolieekapitalisme als "stalinistisch" bestempel. Ik wil onmiddellijk duidelijk stellen dat ik met deze kritiek weinig of geen problemen heb. Indien de term "stalinisme" een discussie over het stalinisme veeleer blokkeert dan mogelijk maakt ben ik bereid deze term achterwege te laten. Maar tegelijk moet het eveneens duidelijk zijn dat ik de term "stalinisme" slechts wil schrappen onder bepaalde voorwaarden. Ik ben bv bereid om de theorie van het "staatsmonopolieekapitalisme" niet langer als "stalinistisch" te bestempelen maar ben niet bereid te zwijgen over de politieke strategie die door deze theorie werd gecodificeerd. Ik ben bereid om de term "stalinisme" te herzien of te problematiseren met betrekking tot de evolutie van de KP's, maar ben niet bereid te zwijgen over de organisatiebeginselen en functioneringswijze van deze partijen, over hun optreden tijdens sociale en politieke explosies in de loop van de twintigste eeuw, enz.

Het "antwoord" van Jos Wolles op de wijze waarop ik in mijn bijdrage de term "stalinisme" gebruik voorziet echter onvoldoende in deze voorwaarden. Met Wolles zeer vage allusie op de "tekorten" van de marxistische staatstheorie correspondeert een *afwezig* stalinisme. Wolles bekritiseert een bepaald gebruik van het "stalinistisch label" maar geeft nergens datgene aan waarop dit label eventueel wél van toepassing is. Moeten de "tekorten" van de marxistische staatstheorie tot op zekere hoogte in verband gebracht worden met die politieke strategieën en mechanismen die kunnen worden omschreven als zijnde "stalinistisch"? Zelfs een onrechtstreeks antwoord op deze vraag ontbreekt want Wolles gaat evenmin in op die strategieën en mechanismen die bij voorkeur niet worden aangeduid als zijnde "stalinistisch". Wolles is het niet eens met de toepassing van het label "stalinistisch" op de theorie van het "staatsmonopolieekapitalisme" maar gaat niet in op de politiek-strategische rol die deze theorie vervulde: hij beperkt zich tot de *reine* "theoretische" kant van deze theorie.

4.

Wolles' antwoord is m.a.w. volgestouwd met stiltes. Wolles stelt (terechte) vragen bij het gebruik van het stalinistisch label. Tegelijk geeft

hij geen enkele aanzet tot een omschrijving of definitie van het stalinisme. Bovendien is het stalinisme in het antwoord van Wolles ook afwezig in zijn weergave van mijn bijdrage. Wolles haalt mijn omschrijving van de "crisis van het stalinisme" aan én zwijgt tegelijk in alle talen over mijn omschrijving van het stalinisme. Ik werk in mijn bijdrage de term "stalinisme" niet uit, maar geef toch enkele aanzetten tot een omschrijving.

Wat versta ik onder het stalinisme? Door welke betekenissen kan het stalinisme gedefinieerd worden? Ik haal aan uit mijn bijdrage: "Het stalinisme is een specifiek bureaucratisch overheersingssysteem dat, binnen het kader van gedeeltelijk niet-kapitalistische verhoudingen, maximalisering mogelijk maakt van privileges op het vlak van inkomens en van consumptie. Tegelijk is het een specifieke vorm van invoering in de kapitalistische machtsmechanismen, of zelfs van productie van deze mechanismen. In de schoot van het land van het "socialisme in één land" ging de politiek van "vreedzame coëxistentie", die vanaf het einde van de jaren twintig richtinggevend werd voor de opstelling van de Sovjet-bureaucratie tegenover de imperialistische landen, vergezeld van de ontplooiing van machtstechnologieën (taylorisme, fordisme, centralistische commandostructuur,...) die in hoge mate symmetrisch waren met geavanceerde vormen van kapitalistische machtsuitoefening, de vormen van machtsuitoefening van het fascisme inbegrepen". Elders in mijn bijdrage schrijf ik: "Het marxisme-leninisme is gemonteerd in een specifiek bureaucratisch machtsysteem dat de verdeling van de economische hulpbronnen via het mechanisme van het Plan, tegen het imperialisme verdedigt met de totstandbrenging en consolidatie van een gepacificeerde nationale ruimte die op internationaal vlak wordt voortgezet met een energieke tegenwerking van revolutionaire ontwikkelingen of van transitie naar niet-kapitalistische verhoudingen. Het kreeg een hogere bekrachtiging in *Over dialektisch en historisch materialisme* (1938)... Stalins evolutionisme codificeerde niet alleen de feitelijke aanvaarding van de "non-interventie"-politiek die het Engels en het Frans imperialisme voerden ten aanzien van de ontwikkelingen in Spanje, het neerslaan van het revolutionair proces in Spanje in de vorm van een "democratische strijd" (die niet mocht raken aan de kapitalistische verhoudingen) en de overplanting in Spanje van de

stalinistische repressietechnieken. Het bevatte ook en vooral een nietigverklaring van het bestaan van tegenstellingen binnen de Sovjetrusische formatie. Het fundeerde een staatsnationalisme met sterk racistische componenten. Het rechtvaardigde een paranoïede machtsstructuur, d.w.z. een machtstechnologisch complex dat elke (potentieel) afwijkende tekst of stroming constitueert tot "vijand van het volk". *Over dialektisch en historisch materialisme* poneerde immers zonder aarzelen het bestaan van een "socialistische volkshuishouding in de Sovjet-Unie". "Hier zijn geen uitbuiters en uitgebuitenen meer.... De betrekkingen tussen de mensen in het productieproces worden hier gekenmerkt door kameraadschappelijke samenwerking en socialistische wederzijdse hulp van werkers die vrij zijn van de uitbuiting". De waarheid die door de veroordelingen tijdens de Moscouise processen (1936-1938) werd uitgesproken, lag dan ook niet louter strafrechtelijk vast. Het was tevens een waarheid die zich gerugsteund wist door het bewijs dat werd geleverd van de juistheid van het marxisme-leninisme door het "volkomen beantwoorden van de productieverhoudingen aan het karakter van de productiekrachten".....".

Deze omschrijvingen volstaan uiteraard niet om het stalinisme volledig te vatten. Wél geven deze omschrijvingen aan dat ik onder het "stalinisme" geenszins louter de politiek van Stalin noch de persoonsverheerlijking opgezet rond Stalin versta. Ook kan het stalinisme niet herleid worden tot bv de Goelag. Evenmin volstaat het het "één partij"-systeem aan te halen. Ik gebruik de term "stalinisme" voor de bekleding van een - multidimensionele - politicologische notie (vergelijk met het gebruik van de termen "keynesianisme", "fascisme", "neoliberalisme", enz.). Met deze notie probeer ik een machtsysteem te vatten dat zich uitstrekt van een specifieke economische praktijk (bureaucratische commandoeconomie, overgecentraliseerde planning,...) over een bijzondere politieke praktijk ("één partij"-systeem, bureaucratisch centralisme, bijzondere politie-apparaten) en een complex van door deze politieke praktijk aangevoerde machtstechnologieën (stakhanovisme, nationalisme...) tot een filosofie (DIAMAT), een eigen literaire en kunstpraktijk ("socialistisch realisme") en een "nieuwe moraal" (de creatie van een nieuw "mens-type").

Een bijzondere plaats t.a.v. of binnen dit bureaucratisch machtsstelsel hadden de communistische partijen van de verschillende afzonderlijke landen die als "nationale secties" van een grote door de Sovjet-bureaucratie gecontroleerde Internationale (Komintern) vanaf ca. het midden van de jaren twintig in belangrijke mate werden getransformeerd in diplomatieke verlengstukken van het "socialistisch vaderland". Aan de andere kant genereerde de onderschikking van de KP's aan de praktijken van het "socialisme in één land" reeds vanaf het midden van de jaren dertig nationale, centrifugale tendensen binnen de vroegere Komintern. Onderschikking aan het stalinistisch centrum en een toenemende integratie binnen de "eigen" nationale ruimte vielen m.a.w. vanaf een bepaald ogenblik steeds meer samen. Dit punt neemt een belangrijke plaats in binnen de historische discussie over de "stalinistische natuur" van de KP's. Ik ben, zoals gezegd, bereid het "stalinistisch" label te herzien maar kan mij moeilijk verzoenen met de weinig of niet problematiserende benadering van Jos Wolles. Zo schrijft Wolles dat "de Belgische communisten er prat op gaan hun XIde Congres in 1954 te zien als een duidelijke democratische, anti-stalinistische breuk "avant la lettre" in hun politieke praktijk". Wat verstaat Wolles onder een "anti-stalinistische breuk"? De KPB brak in 1954 met de rigide, sectaire en dogmatische lijn die werd gevolgd in de voorgaande periode (1947-1953/54). Volstaat dit om te kunnen spreken van een "anti-stalinistische" politiek? Werd vanaf 1954 het bureaucratisch centralisme op het niveau van de functioneringswijze van de partij doorbroken? Werd vanaf 1954 een vorm van tendensrecht ingevoerd?? Werd in de vorming gebroken met het DIAMAT- en HISTOMAT-denken? Werd vanaf 1954 een - buitenlandse én binnenlandse - lijn gevolgd die niet meer noodzakelijk correspondeerde met de belangen van de Sovjet-bureaucratie ("vreedzame coëxistentie" enz.)? In hoeverre was de draai van 1954 een strategische draai? Hanteert Wolles - zonder dat dit expliciet wordt gemaakt - hier een "definitie" van het stalinisme die correspondeert met de zeer enge betekenis die aan de term "stalinisme" officieel werd gegeven vanaf het XXste Congres van de KPSU (1956)?

5

Ik versta onder het stalinisme dus ook geenszins een "simplificering" of "dogmatische" deformatie van het marxisme. Zelfs de stalinistische "marxistische theorie" strikt genomen verdient vanuit een ander perspectief gelezen te worden. Immers, de belangrijkste vraag die bij de "marxistische theorie" onder Stalin dient gesteld te worden is niet: welke "deformaties" heeft het marxisme ondergaan onder Stalin? Dé vragen zijn: welke zijn de kenmerken, de bijzonderheden en de structuur van de *bureaucratische ideologie* die zich in de Sovjet-Unie formeerde vanaf de jaren twintig?; hoe is de verhouding tussen de meer "theoretische" kant en de meer "praktische" kant van deze ideologie?; hoe verhouden beide kanten van deze ideologie zich tot het bureaucratisch machtsinstrumentarium?; waarom aanroept deze ideologie marxistische doelen?; waarom kon deze ideologie uitgerust worden met het marxisme?;...

Kortom het is juist de "marxistische theorie" onder Stalin te zien als een onderdeel van de geschiedenis van het stalinisme dan deze "marxistische theorie" te bekijken vanuit de geschiedenis van het marxisme. Dit laatste perspectief vooronderstelt te zeer het bestaan van een "oorspronkelijk marxisme" en voert de geschiedenis terug op het wedervaren van een Leer (vgl. met de geschiedenis van het Christendom, de geschiedenis van de Vrije Gedachte, enz.).

Ik stip dit punt afzonderlijk aan omdat het waarschijnlijk toelaat de verschillen te verduidelijken tussen mijn bijdrage over "30 jaar VMT" en het antwoord hierop van Jos Wolles.

Volgens Wolles is, zoals gesteld, een ontwikkeling van de marxistische staatstheorie niet gebaat door Meynens geschematiseerde wijze van voorstelling. Het "misbruik" dat Meynen maakt van labeling hindert bovendien de "bereidheid tot wederzijdse communicatie en versterkt de hokjesgeest". Ik heb, in de eerste plaats om polemische redenen, veel zin om deze kritiek te beantwoorden met de bewering dat het niet zozeer mijn "schematisch" en "ongenuanceerd" denken maar wél Wolles' dogmatische en scholastische benadering van denksystemen is die de theoretische ontwikkeling afremt.

Waarom "dogmatisch" en "scholastisch"? Enkele jaren geleden zou ik op de kritiek van Wolles waarschijnlijk gereageerd hebben met:

"laat ons uitgaan van de reële historische ontwikkeling en niet uitsluitend van de lectuur van teksten". Ik heb vandaag de dag te veel problemen met deze formule om ze nog op overtuigende wijze te kunnen lanceren. Ik blij niettemin bij de algemene strekking van deze formule. Ik zou ze, Althusser inroepend, als volgt kunnen herformuleren: denksystemen zijn een bestaanswijze van ideologische representatiesystemen en kunnen hiervan niet gescheiden worden; op hun beurt zijn ideologische voorstellingsystemen steeds gemonteerd in praktijken, apparaten, rituelen, enz. Eenvoudiger geformuleerd: we moeten bij de studie van "denksystemen", "ideeën", "theorieën", enz. proberen een zekere luciditeit te bewaren. Er zijn geen fundamentele bezwaren tegen bv de studie van de "marxistische theorie", maar we moeten goed weten waar we mee bezig zijn.

In het antwoord van Jos Wolles laat zich een vrij gereduceerde opvatting van wat ideologie is natrekken. Hij spits zich toe op "theorieën" en vooral op hun bekleding. De bekleding van concepten en noties vormt een allesbehalve onbelangrijke aangelegenheid: ze kan inderdaad de communicatie zowel vergemakkelijken als afremmen. Het probleem met Wolles' antwoord is echter dat het volledig abstraheert van de verhoudingen en praktijken in dewelke de aangehaalde theorieën en hun bekleding gemonteerd zijn en dat het bovendien uit deze theorieën en hun bekleding conclusies haalt die deze niet (kunnen) bevatten. Een voorbeeld: in plaats van na te gaan hoe de versie van Boccara van de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme" samenhang met de "Démocratie avancée"-strategie die de PCF lanceerde als antwoord op Mei '68 (zie voor deze samenhang vooral P. BOCCARA, éd, *Le capitalisme monopoliste d'état*, 2dln., Parijs, 1970) of bv de spanning te onderzoeken tussen Boccara's pleidooi voor een "rationele organisatie van de productie" en het anti-tayloristisch verzet in de periode 1967-1974, vergenoegt Wolles er zich mee om Boccara - een verdediger van de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme" - aan te halen als bewijs van het niet-stalinistisch, genuanceerd enz. karakter van de theorie van het "staatsmonopoliekapitalisme". (Vragen hierbij: moeten we het antwoord op de vraag of Stalin een stalinist was gaan zoeken in uitspraken van Stalin over Stalin?; moeten we het antwoord op de vraag naar het al dan niet socialistisch karakter van de

Sovjet-Unie gaan zoeken in teksten van Stalin?;...). Een ander voorbeeld: uit het wegdeemsteren van de figuur van Stalin of liever uit het feit dat de term "stalinisme" vanaf het midden van de jaren vijftig binnen de officiële communistische beweging een pejoratieve betekenis verwerft concludeert Wolles dat de KPB een anti-stalinistische politiek ontwikkelde? Nog een voorbeeld: om aan te tonen dat binnen het officiële marxisme steeds afwijkende meningen hebben bestaan haalt Wolles uitsluitend de namen aan van enkele theoretici; over de uitstoting en fysieke likwidatie van duizenden "afwijkende" communisten door het officiële marxisme rept hij met geen woord. Enz.

6.

Ik heb aan de andere kant evenwel niet veel zin om deze polemiek verder te zetten.

Ik herinner eraan dat ik met mijn bijdrage over "30 jaar VMT" een discussie wou openen over de plaats van het VMT in de huidige ideologische conjunctuur. De inzet van deze plaatsbepaling is niet gering: hoe kunnen eisen en programma's worden uitgezet die niet langer louter in het teken staan van de verdediging en het behoud van oude instellingen en machtsmechanismen?; hoe kunnen uitgaand van de nieuwe antagonismen in de schoot van de huidige produktieve ruimten nieuwe, zowel "praktische" als "theoretische" evenementen gecreëerd worden?

Zoals ik heb aangegeven, kan het denken van het "verleden" bijdragen tot een breuk met het "verleden" en mede een voorwaarde zijn voor het denken en mogelijk maken van "nieuwe tijden".

In het antwoord van Jos Wolles is een enigszins andere wetenschapsopvatting traceerbaar: Wolles bepleit een "verdere ontwikkeling" en "actualisering" van de marxistische staatstheorie.

Hoe verhouden een denken in termen van "breuk" en een denken in termen van "verdere ontwikkeling" zich tot elkaar? Welke communicatie is er tussen deze twee opvattingen mogelijk?

Indien de discussie die hier gevoerd wordt kan bijdragen tot het verder uitwerken van deze vragen, zal ze misschien niet overbodig zijn geweest.